

TÜRKİYE'DE TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI

Dr. ATİLA KESİM (*)

1 — Tarım Ürünlerine Ödenen Fiyatlar

Bu kısımda önce üreticilere ödenen ve tüketicilerin ödedikleri fiyatlar üzerinde genel olarak, daha sonra ise başlıca tarım ürünlerinin fiyatları üzerinde ayrı ayrı durulacaktır.

1.1 — Üreticilere Ödenen Fiyatlar

Tarım ürünlerini üretenlere, taban, tavan, destekleme, barem ve ortak barem fiyatları adları altında ödenilen müdahale fiyatları yanında, serbest piyasada arz ve talebe göre oluşan fiyatların da ödendikleri görülmektedir.

a) Piyasa Fiyatı

Devletin müdahalede bulunmadığı bir piyasada arz ve talebe göre oluşan fiyata piyasa fiyatı denilir. Tarım ürünlerini, doğrudan doğruya üreticilerinden tüketiciler değilde genellikle aracılar satın aldıkları için, talep edenlerin sadece aracılar olduğu kabul edilebilir.¹

Tarım ürünlerini arz edenler ise çok sayıda ve zayıf durumda bulunan üreticilerdir. Piyasa fiyatı, iyi fiyatları bekleyemeden ürünlerini satmak zorunda kalan, aracı tüccara borçlandığı için ürününü daha yüksek fiyat verenlere satmak olanağını kaybeden, piyasa hakkında yeterli bilgisi olmayan, fiyatları tek başlarına etkileyemeyecek kadar küçük ve çok sayıda olan üreticiler ile az sayıda ve mali yönden kuvvetli durumda bulunan aracılar arasında oluşacaktır. Aracıların talebini ise tüketicilerin talebinin belirleyeceği açıktır.

(*) İşletme Fakültesi Asistanı

(1) Toplayıcı veya kırıcı olarak nitelendirilen alıcılar, bazı ürünleri üreticilerden alarak az bir farkla aracı tüccarlara satmaktadırlar. Bu gibi alıcıların tümü aracı olarak kabul edilmelidir.

b) Ortak Barem Fiyatları

Üretici kooperatifleri tarafından hasat dönemlerinde tesbit edildikten sonra Ticaret Bakanlığının onayından geçirilen ortak barem fiyatları üzerinden sözkonusu kooperatifler (veya bunların oluşturduğu üretici birlikleri) alımlarda bulunmaktadır. Bu fiyatlar, müdahale olmaması halinde oluşacak fiyatlar üzerinde bulunuyorlarsa destekleme fiyatları niteliğini taşıyacaklardır. Ortak olmayanların, ürünlerini ortaklar aracılığı ile barem fiyatları üzerinden üretici kooperatiflerine satabilmeleri de, bu fiyatların destekleme fiyatları ile aynı etkilerde bulunmasına sebebiyet vermektedir.¹ Ürün fiyatlarının belirli bir seviyenin altına düşmesini önlediği için de barem fiyatlarının destekleyici nitelikte olduğu ileri sürülebilir. Ürünlerinin tamamını üretici birliklerine satmak zorunda olmayan üreticilerin, satış şartları daha kolay olan ve bazı avantajlar tanıyan aracı tüccarları üretici birliklerine tercih etmemeleri de, barem fiyatlarının genellikle destekleyici nitelikte olduklarını göstermektedir.

c) Destekleme Fiyatları

Hükümetler, üretimin bol olması ve talebin azalması gibi nedenlerle fiyatların ve dolayısıyla üretici gelirlerinin büyük ölçüde düşebileceği yıllar, fiyat dalgalanmalarının olumsuz yöndeki etkilerini, üreticilerin zayıf durumlarından aracılardan yararlanmalarını önlemek amacıyla, görevlendireceği kuruluşlar aracılığıyla alıcı durumuna geçerek talebi ve fiyatları arzu ettikleri bir düzeye kadar yükseltmek yoluna gitmektedirler. Ürünün tamamının satın alınacağı garanti edilmemekte ve normal olarak önceden bir fiyat tesbitine gidilmemektedir.¹ Bu alımların da etkisi altında kalarak oluşacak olan fiyat destekleme fiyatı olarak nitelendirilir. Destekleme alımları ile ilgili olarak çıkarılan kararnamelerde, ürünlerin maliyetleri, normal bir kâr payı, dünya piyasa fiyatları, fiyatlarda ve üretici gelirlerinde istikrar, arz ve talep durumları gibi hususlar gözönünde bulundurulurken bazan fiyatların da önceden tesbitine gidilmektedir. Ancak, bu fiyatların destekleme değil de garanti fiyatları olarak yorumlanması daha doğru olur.

-
- (1) Fındık için ortak barem ve destekleme barem (ortak dışı barem) fiyatları olmak üzere iki ayrı fiyat tesbit edilmektedir. Ortak olmayanlara uygulanan destekleme barem fiyatları ortak barem fiyatlarından genellikle 5-20 kuruş kadar daha düşüktür.
- (1) Hükümet adına bu alımları Tekel, T.M.O. ve Şeker Fabrikaları gibi özel kamu kuruluşları ile yarı resmi hüviyetteki üretici birlikleri (Tarım Satış Kooperatifleri) yürütmektedirler. Bu kuruluşlar, tesbit edecekleri ortak barem ve ortak dışı barem fiyatları üzerinden alımlarda bulurlar.

Müdahale alımlarının da etkisi altında oluşacak fiyatların gerçekten destekleyici nitelikte olup olmadıklarının anlaşılabilmesi için, müdahalelerde bulunulmaması halinde oluşacak fiyatlarla karşılaştırılması yerinde olacaktır.

d) Garanti Fiyatları

Fiyatlar ve üretici gelirlerindeki dalgalanmaları önlemek amacıyla hükümetlerin taban ve baş alım fiyatları adı altında tesbit ettikleri garanti fiyatları üzerinden ürünün tamamını alıcı olarak ortaya çıktıkları görülmektedir.¹ Dikkat edilecek olunursa, garanti fiyatlarını destekleme fiyatlarından ayıran en önemli özellik, önceden tesbit edilecek bir fiyat üzerinden ürünün tamamının satın alınacağına garanti edilmesidir.

1.2 — Tüketicilerin Ödedikleri Fiyatlar

Tüketicilerin ödedikleri fiyatlar ise ülke içi ve ihracat fiyatları olmak üzere iki grup altında ele alınabilirler :

a) Ülke İçi Fiyatlar

Müdahalelerde bulunulmaması halinde, ülke içinde tüketicilerin ödeyecekleri fiyatları toplam arz ve talep miktarları belirleyecek, ihracat fiyatları ile arasındaki fark, ürünün dış piyasalara nakli için katlanılacak masraflar kadar olacaktır.

Üreticileri korumak amacıyla fiyatlara yapılan müdahaleler neticesinde tüketicilerin, normal piyasa şartlarının gerektirdiğinden genellikle daha fazla, bazı yıllarda ise daha az ödemelerde buldukları görülmektedir. Üretim büyük ölçüde azaldığı yıllarda, fiyatlarda büyük artışlar meydana geldiği ve üreticilerin ellerine daha fazla gelir geçtiği için, taban değil de tavan fiyatlar tesbitine gidilerek tüketicileri korumak ihtiyacı daha çok duyulmaktadır.²

(1) Günümüzde garanti fiyatları üzerinden alımda bulunan ürünler buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır, pirinç, çeltik, fasulye, nohut, mercimek ve yaş çay yaprağıdır. Fındık, pamuk, tütün, şeker pancarı, kuru incir, kuru üzüm, zeytin yağı, ay çiçeği, antep fıstığı ve afyonda ise destekleme alımlarına gidilmektedir. Destekleme alımlarıyla ilgili olarak çıkarılan kararnemelerde fiyatların da tesbiti yoluna gidilmesi ve üreticilerin, ürünlerinin tamamını devlete satabilme olanaklarını elde etmeleri hallerinde, bu fiyatların da garanti fiyatları olarak yorumlanması daha doğru olacaktır.

(2) Tarım ürünlerinde talep esnekliğinin düşük olması nedeniyle, kıt ürün yıllarında üreticilerin ellerine daha fazla gelir geçmekte ve bu durum King Kanunu olarak nitelendirilmektedir.

b) İhracat Fiyatları

Bu fiyatlar ithalatçı ülkelerin talep ve üretici ülkelerin arz miktarlarına bağlı olarak oluşacaktır. Alıcı ve satıcı ülkelerin satın aldıkları ve sattıkları ürün miktarlarının, fiyatları yalnız başlarına etkilemeyecek kadar az olmaları ve diğer rekabet şartlarının aksamaması halinde, ihracat fiyatlarının dünya piyasa fiyatları düzeyinde oluşacağı açıktır. Çünkü, bu durumda üreticiler sözkonusu fiyatların üzerinde alıcı, alıcılar ise bu fiyatların altında satıcı bulamayacaklardır. Oligopolcu ve monopolcu durumunda bulunan ülkeler ise dünya piyasa fiyatlarından daha da yüksek fiyatlardan ürünlerini satabileceklerdir.¹

Garanti fiyatlarının ihraç fiyatları üzerinde bulunması hallerinde ürünün tamamının devlet adına satın alınması ve büyük masraflara katlanması zorunluluğu ortaya çıktığından, garanti fiyatlarının tesbitinde, dünya piyasa fiyatları, arz ve talep durumları da gözönünde bulundurulurken ihraç fiyatlarının üzerine çıkılmasından kaçınılmaktadır. Stok faaliyetlerinde bulunularak ihraç fiyatlarını genellikle garanti fiyatları üzerinde tutabilmek mümkün olabilmekte ise de, stokların devamlı olarak artması hallerinde bunları elden çıkarabilmek için garanti fiyatlarının da altında satış yapmak ve büyük miktarlarda zarar etmek zorunda kalınmaktadır. Alım fiyatları ve satış masrafları daha düşük olan aracı tüccarlar ise devletin zarar ettiği ihraç fiyatlarından kâr elde edebilmektedirler.

Tüccarların döviz kaçırmalarını önleyebilmek ve ihracatçıları fiyat yönünden aydınlatmak gibi amaçlarla, devletin bazı ürünler için asgari ihraç fiyatları tesbitine gittiği de görülmektedir.

2 — Tarım Ürünleri Fiyatlarının Özellikleri

Piyasa fiyatları arz ve talebe bağlı olarak oluştuğuna göre, önce tarım ürünleri arz ve talebinin özellikleri üzerinde durulacaktır.

Tarım ürünlerini üretebilmek için belirli bir sürenin geçmesi gerektiği için, stok edilmeyen ürünlerde arz esnekliği kısa dönemde sıfır olacaktır. Elverişli arazilerin sınırlı oluşu, azalan verim kanununun

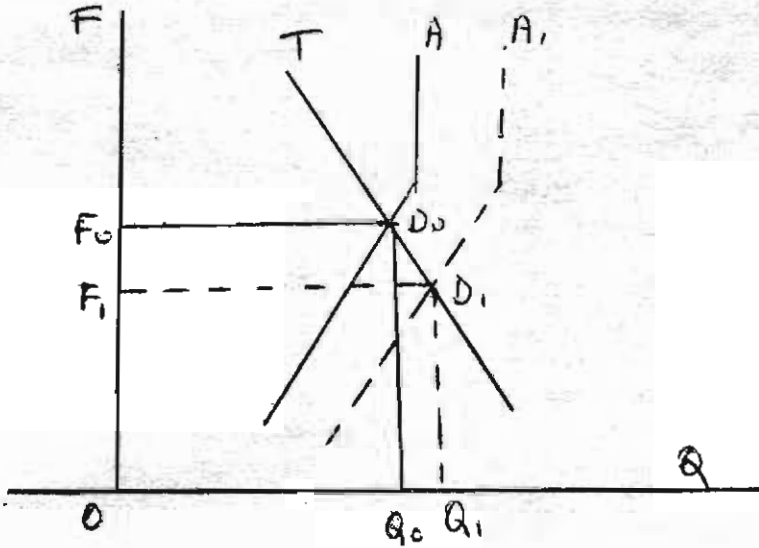
(1) Türkiye'nin fındık üretimindeki durumu örnek olarak gösterilebilir. Dünya fındık üretiminin yarısından fazlasını elinde bulundurduğu ve dünyanın en kaliteli fındığını ürettiği için, izlediği istikrarsız ve yüksek fiyat politikasına rağmen dış piyasalarda alıcı bulabilmektedir. Ancak, böyle bir fiyat politikasının tüketicilerin ikame mallarına kaymalarına, rakip ülkelerin üretimlerini artırmalarına sebebiyet vereceği gözönünde bulundurulursa, zamanla bu avantajlı durumun ortadan kalkacağı anlaşılır.

etkisini erken göstermesi nedeniyle entansif çalışmanın fazla ilerletilememesi, üretim için uzun zamana ihtiyaç duyulması, sermaye ve müteşebbisten yararlanabilme olanaklarının azlığı uzun dönemde de tarımsal üretimin istenilen miktarlarda artırılmasını engellemekte ve dolayısıyla arz esnekliğinin düşük olmasına sebebiyet vermektedir.¹ Piyasa için değilde, üreticilerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere ürettikleri geçimlik ürünlerde, fiyat-üretim ilişkisi daha da zayıflamakta, yani, arz esnekliği daha düşük bulunmaktadır. Çünkü, geçimlik kesimde kâr maksimizasyonundan çok geçinememe endişesini minimize etmek amacı ile hareket edilmektedir. Tarım kesiminde arzın, hava şartları ve hastalıklar gibi dış değişkenlere bağlı olarak büyük ölçüde dalgalanması ve dolayısıyla üretici gelirlerinde ortaya çıkan belirsizlikler geçinememe endişesi ile üretimde bulunmayı daha da artırıcı etkide bulunmaktadır.² Ticari ürünlerde ise kâr maksimizasyonu ilkesi ön plana geçmekte ve arz esnekliği yükselmektedir. Elde stok bulundurulmakta, ürünün tamamı değilde sadece bir kısmı üreticisi tarafından tüketilmekte ve yeniden üretimde bulunulabilecek kadar uzun bir devre sözkonusu ise, arz edilen ürün miktarının talep durumuna göre ayarlanabileceği, yani, arzın esnek hale geleceği açıktır. Tarım ürünlerinde arz esnekliği uzun dönemde yükselmekte ise de, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı genellikle düşüktür. Üretim miktarı üretime elverişli arazilerin genişliği ile sınırlı olduğu için uzun dönem arz eğrileri, arz miktarının o yılki üretim ve eldeki stoklar ile sınırlı olması nedeniyle de kısa dönem arz eğrileri belirli bir noktadan sonra dik hale geleceklerdir (Şek. 1).

Tarım ürünlerinde talep esnekliğinin de genellikle düşük olması, sözkonusu ürünlerin arz ve talebindeki kaymalar sonucu fiyat ve üretici gelirlerinde önemli dalgalanmalar meydana gelmesine sebebiyet verecektir. Talep eğrisindeki kaymalar hem fiyatı hem de satış miktarını aynı yönde etkilediği halde, az gelişmiş ülkelerde tarım ürünlerinin arzındaki değişimler daha büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü, bu ülkelerde, üretim tekniğinin ilköllüğü nedeniyle üretim dış değişkenlere büyük ölçüde bağlı bulunmakta ve dolayısıyla arz edilen ürün miktarlarında önemli dalgalanmalar meydana gelmektedir.

(1) Arz miktarı ne kadar azaltılırsa azaltılsın, bazı masrafların aynı ölçüde azaltılamaması da tarım ürünlerinde arz esnekliğinin düşük olmasına sebebiyet vermektedir.

(2) Dış değişkenlere bağımlılık üretim tekniğinin ilköllüğü oranında büyük olacaktır. Üreticilerin, ihtiyaç duydukları miktarda gelir elde edebilmek için, ürettiği ürünün fiyatı düşünce daha fazla, fiyatı yükselince daha az satış yapmak yoluna gitmeleri fiyat istikrarsızlıklarını daha da artırıcı yönde etkide bulunacaktır.

Şekil 1

Ürünün kıt olduğu yıllar üreticilerin daha fazla gelir elde edecekleri, Şekil 1'deki $OF_0D_0Q_0$ alanının $OF_1D_1Q_1$ den daha büyük olmasından da anlaşılmaktadır.¹

Tarım ürünleri fiyatlarında sadece yıldan yıla değil de mevsimler itibariyle de önemli dalgalanmalar meydana geldiği görülmektedir. Et, süt, yumurta v.b. bazı ürünler, bütün yıl boyunca üretilmekte ise de, üretimlerinin her mevsimde aynı miktarda olmaması ve stok edilebilme zorlukları mevsimlik fiyat dalgalanmalarına sebebiyet vermektedir.²

Stok faaliyetlerinde bulunmak (ürünü zaman içinde nakletmek), ürünü bol olduğu bölgelerden alarak kıt olduğu bölgelere getirmek (mekan itibariyle nakletmek) suretiyle tarım ürünleri fiyatlarındaki dalgalanmaların önlenbilmesinde ne derecede başarılı olunabileceğini, ürünün bekletilebilme süresi, maddi olanaklar, piyasanın örgütlenme durumu, ulaştırma imkanları, arz ve talebin esnek olup olması belirleyecektir.

-
- (1) Daha önce de belirtildiği üzere bu durum King Kanunu olarak nitelendirilmektedir.
 - (2) Mevsimlik ve yıllık fiyat dalgalanmaları dışında ayrıca, konjonktür dalgalanmalarına bağlı olarak oluşan uzun süreli fiyat değişimleri de görülmektedir.

3 — Tarım Ürünleri Fiyatlarına Müdahaleyi Gerektiren Nedenler

Nüfusun büyük bir kısmının geçimini temin ettiği ve gelir düzeyinin düşük olduğu tarım kesiminde üreticilerin çok sayıda ve mali yönden zayıf durumda olmalarından, az sayıda ve kuvvetli durumda bulunan araçlar yararlanmaktadırlar. Daha ürününü hasat etmeden stmak zorunda kalan ve stok yapma olanaklarından yoksun bulunan üreticiler iyi fiyatları bekleyemeden ürünlerini ellerinden çıkarmaktadırlar. Üreticiler aleyhine aksayan bu rekabet şartlarının düzeltilebilmesi, büyük dalgalanmalar görüldüğü belirtilen fiyatlar ve üretici gelirlerinde istikrar sağlanabilmesi ve üreticilerin mali bakımdan daha kuvvetli duruma getirilebilmeleri yönlerinden müdahalelerin büyük yararlar sağlayacağı açıktır. Müdahalelerin gelir dağılımında eşitlik sağlayıcı yöndeki etkileri, bu müdahalelerin sadece ekonomik değil sosyal nedenlerle de yapıldığını ortaya koymaktadır.

Üreticilerin verim artışı sağlayacak tedbirleri daha çok alabilmeleri, sürüm olanaklarının ve dolayısıyla döviz gelirinin artırılabilmesi yönlerinden, fiyat ve üretici gelirlerinde sağlanacak istikrarın önemli derecede etkin olabileceği gözönünde bulundurulursa, müdahalelerin önemi daha iyi anlaşılır. Üreticilerin ve araçların, fiyatlarda yeterli derecede istikrar sağlayabilecek çapta örgütlenemedikleri, üretim miktarlarında şiddetli dalgalanmaların meydana geldiği, üreticilerin bilgisiz ve mali yönden zayıf durumda buldukları ülkelerde tarım ürünleri piyasalarına müdahale ihtiyacının daha çok duyulacağı açıktır.

Tüketiciler, artan gelirlerinin daha az bir kısmını gıda maddelerini satın almaya ayırdıklarından, tarım kesiminde gelir düzeyi diğer kesimlerdeki nazaran daha düşük kalmaktadır. Böylece, sadece tarım kesimi içinde değilde ekonominin çeşitli kesimleri arasında da gelir dağılımında adaletsizlikler ortaya çıkmaktadır. Tarım kesiminde azalan randımanlar kanununun etkisini daha erken göstermesi, üreticilerin teknik konularda ve piyasa hakkında bilgilerinin zayıf olmaları da dikkati çekmektedir. Bu kesimde bir takım organizasyonlar kurmak suretiyle ortak çıkarların korunabilmesi olanaklarının sınırlı olduğu da bilinmektedir. Ayrıca, üretim devresinin oldukça uzun oluşu, üreticilerin arzı, talebe göre ayarlamalarını büyük ölçüde zorlaştırmaktadır. Belirtilen bütün bu hususlar, tarım ürünleri fiyatlarına müdahalelerde bulunmayı gerektiren nedenler arasında sıralanabilmektedir.

4 — Başlıca Tarım Ürünlerinde Müdahale Fiyatları

Devletin tarım ürünleri fiyatlarına müdahalesi çok eski bir geç-

miş dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında fiyatlara müdahale, daha çok tüketicileri korumak amacıyla tavan fiyatları tesbiti şeklinde yapılırken, Cumhuriyet döneminde üreticileri koruyucu nitelikteki taban fiyatları tesbiti şeklinde yapılmıştır. Bazan yeni üretim çeşitlerine geçişi sağlamak, bazan da üretilmekte olan ürünlerin üretimlerini teşvik etmek amacıyla girilen fiyat desteklemelerinden, destekleme ihtiyacı ortadan kalktıktan sonra da, politik baskılar nedeniyle vazgeçilememiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1.B.Y.K.P. da), fiyatlar yerine maliyet unsurlarının desteklenilmesinin temel ilke olarak kabul edildiği görülmektedir. Ancak, bu yolla yapılacak desteklemelerin yeterli etkinlikte olacağı zamana kadar, gerekli durumlarda bazı ürünlerin kooperatifler veya üretici birlikleri kanalıyla, sadece ortakları kapsamak ve karşılığı bütçeden karşılanmak şartıyla sübvansiyon verilerek korunması yoluna gidileceği kabul edilmiştir. İhracat ürünleri ile ilgili olarak ise, bu ürünlere dünya piyasa fiyatları üzerinde bir fiyat ödenilmeyeceği ve ihracatı olumsuz yönde etkileyebilecek bir fiyat politikasından kaçınılacağı öngörülmüştür.

2.B.Y.K.P. da, 1. de bu konuda kabul edilenlerin esas olarak alındığı belirtildikten sonra, fındık fiyatlarının tesbitinde dış fiyat ve talep durumunun, pamukta ise önemli bir ihracat malı ve ihracata yönelik önemli sanayi kollarından birinin ham maddesi olduğu gözönünde bulundurulurken fiyat tesbitine gidileceği ifade edilmiştir. Ayrıca, çaya kalitesine göre farklı fiyat uygulanacağı, tütünde de kaliteye önem verileceği, aşırı stok ve zararlara yol açabilecek bir fiyat politikasından kaçınılacağı ve nihayet hububat nisbi fiyatlarının daha uygun düzeylere yükseltileceği de açıklanmıştır.

1973 yılında başlayan 3.B.Y.K.P. döneminde ise, daha önce kabul edilmiş ilkeler dışında, ürün fiyatlarının ekim mevsimlerinden önce üreticilere duyurulmasının ve tarım ürünleri fiyatları ile diğer ürünlerin fiyatları arasında ilişki kurulmasının benimseneceği de bildirilmiştir.¹

Beş yıllık kalkınma planlarında belirtilen bu ilkelerin ne derecede uygulandıkları ve uygulamalarda ne kadar başarılı olabildiği hususları üzerinde, çay, tütün, fındık, pamuk ve buğdayda müdahale fiyatları ve bunların etkileri aşağıda incelenirken durulacaktır.

(1) Daha geniş bilgi için bak : H. Çivi, Tarımsal Ürünlerde Taban Fiyatlar ve Türkiye'de Taban Fiyat Politikası, Doktora tezi, Erzurum 1975, s. 155 - 164

4.1 — Fındıkta Müdahale Fiyatları

Her ürün devresi başlangıcında, ülke içi ve dışında üretilecek fındık miktarları hakkında yapılan tahminler, mevcut stoklar ve talep durumu gözönünde bulundurularak, fiskobirlikçe (fındık tarım satış kooperatifleri birliğince) % 50 randımanlı, yani, 500 gram iç veren bir kilo kabuklu fındık için tesbit edilen taban (ortak barem) fiyatı Ticaret Bakanlığının onayına sunulur ve bu fiyat üzerinden alımlarda bulunulur. Bazan ortak olmayanların ürünlerini de satın almak üzere genellikle ortak barem fiyatlarının altında destekleme barem fiyatları tesbitine gidildiği görülmektedir.² Ortak ve destekleme barem fiyatlarının, fındık ihracatını olumsuz yönde etkilememesi için rekolte ve talep tahminlerinin sıhhatli bir şekilde yapılarak iktisadi şartların gerektirdiği seviyelerde tesbit edilebilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Yüksek taban fiyat politikasının sakıncaları bilindiği halde, diğer ürünlerde olduğu gibi fındıkta da yüksek taban fiyat politikası izlenilmekte, bu yüksek taban fiyatları, alıcı ülkelerin ikame mallarına kaymalarına sebebiyet vermekte, aynı zamanda maliyetleri ve enflasyonist baskıları artırıcı etkilerde bulunduğu için fiyatlar ve üretici gelirlerinde yeterli derecede gerçek artışlar sağlanabilmesi yönünden de etkin olamamaktadır.¹ Cari fındık fiyatlarının

Tablo 1
Fındıkta Ortak Barem Fiyatlarında da Toptan Eşya Fiyatlarında Meydana Gelen Değişmeler (1963 : 100)

Yıllar	Cari Fiyat	İndeks	Gerçek Fiyat	İndeks	Toptan Eşya Fiyatları İndeksi
1963	535	100	535	100	100
1967	525	98	425	79	123
1971	800	150	474	89	169
1975	1400	262	408	76	343
1976	1450	271	366	68	396

Kaynak : DİE İstatistik Yıllıkları

- (2) Bu fiyatların araçlar ile üreticiler ve tüketiciler ile araçlar arasında oluşan piyasa fiyatlarını büyük ölçüde etkileyeceği açıktır.
- (1) Fındığın zaruri bir gıda maddesi olmadığı, badem, yer fıstığı, ceviz, kayısı çekirdeği, Hindistan ve Brezilya cevizi gibi meyvelerle ikame edilebildiği, en fazla kullanıldığı çikolata sanayiinde yaş meyvelerin de kullanılabilirdiği gözönünde bulundulursa, fındığa olan talebin esnek olduğu anlaşılır. Yüksek ve istikrarsız fiyatların özellikle uzun dönemde, esnek olan fındık talebini olumsuz yönde büyük ölçüde etkileyeceği açıktır.

1963 yılından 1976 ya kadar yüzde 171 artmasına rağmen, gerçek fiyatların aynı yıllarda yüzde 32 oranında azaldığı Tablo 1 de görülmektedir. Cari fiyatlardaki hızlı artışların fındık talebi ve gerçek fiyatlardaki azalmaların ise verim artırıcı tedbirler alınması üzerine olumsuz etkiler yapmakta olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Ürünün bol olduğu yıllar fiyatların büyük ölçüde düşeceği endişesini duyan üreticilerin ürünlerini düşük fiyatlardan ellerinden çıkarılmalarını önleyebilmek yönünden barem fiyatlarının çok etkin olacağı bilindiği halde, bu fiyatların açıklanmasında devamlı olarak geç kalınmaktadır.

Ortak olmayanların da ürünlerini ortak barem fiyatları üzerinden, ortaklar aracılığıyla fiskobirliğe satabilmeleri, ortak olmanın avantajlarını ortadan kaldırdığından kooperatif üyelerinin sayısında beklenen artışlar görülmemektedir. Piyasa fiyatlarının barem fiyatları üzerinde olduğu zamanlar, bu yüksek fiyatlardan ortaklar da yararlanabilmekte, ürünlerini üye oldukları kooperatiflere satmamaları halinde herhangi bir sorumluluk yüklenmemektedirler. Bu açıklamalardan, piyasa fiyatlarında düşmeler görüldüğü zamanlar ürünün çok büyük bir kısmının kooperatiflere satıldığı, yani, barem fiyatlarının garanti fiyatları gibi işlediği, fındık ticaretinin kârlı olduğu yıllar ise bu durumdan daha çok aracı tüccarların yararlanmakta oldukları anlaşılmaktadır.

4.2 — Tütünde Müdahale Fiyatları

Rekolte tahminleri, stoklar, talep durumu ve maliyetler gözönünde bulundurularak, belirli bir kalitedeki tütün için tesbit edilen bir taban (baş alım) fiyatı üzerinden Tekel, ürünün tamamını alıcı olarak ortaya çıkmakta değişik kalitedeki tütünlere farklı fiyatlar ödenmektedir. Fındık alımlarından farklı olarak ürünün tamamının satın alınacağı garanti edilmektedir.¹

Tütün fiyatlarında da fındıkta olduğu gibi özellikle son yıllarda hızlı artışlar olduğu Tablo 2 de görülmektedir. Ancak, cari fiyatlardaki gerçek artışlar, maliyetler ve fiyatlar genel düzeyinin de büyük ölçüde artması nedenleriyle pek tatmin edici miktarlarda olamamıştır.

Politik baskılar sonucu kalitesiz ürünlerin de satın alınması yoluna gidilmesi ve kaliteli ile kalitesiz tütünler arasındaki fiyat farkının kaliteli tütün üretimini daha kârlı hale getirecek düzeyde tutulmaması, kaliteli ve dünya piyasalarında aranılan tütün çeşitlerine geçilmesini önleyici etkilerde bulunmuştur. İzlenilen garanti fiyat politi-

(1) Garanti fiyatları üzerinden ilk alım faaliyetine 1947 yılında tütünde girilmiştir.

kasının kalitesiz tütün üretimini de destekleyici nitelikte olduğu, düşük kaliteli tütün üretimindeki hızlı artışlardan da anlaşılmaktadır.¹

Tablo 2
Tekelin Tütüne Ödediği Ortalama Fiyatlarda ve Toptan Eşya Fiyatları İndeksinde Meydana Gelen Değişmeler (1963 : 100)

Yıllar	Cari Fiyat	İndeks	Gerçek Fiyat	İndeks	Toptan Eşya Fiyatları İndeksi
1963	909	100	909	100	100
1967	808	89	655	72	123
1971	1170	129	693	76	169
1975	4210	463	1227	135	343
1976	5025	553	1269	140	396

Kaynak : Tekel Genel Müdürlüğü

Maliyet hesapları gerçeklere uygun olarak yapıldığında ve fiyatlar tesbit edilirken sadece maliyetler esas olarak alındığında, dünya piyasa fiyatları üzerine çıkılacağı bilindiğinden, maliyetler genellikle düşük gösterilmekte ve fiyatların tesbitinde maliyetler dışında dünya piyasa fiyatları, arz ve talep durumları da gözünde bulundurulmaktadır. Maliyetler ve fiyatlar genel düzeyindeki hızlı artışların, tütün cari fiyatlarının son yıllarda maliyetlerin üzerinde tesbitine rağmen, üreticilerin gelir düzeylerinde yeterli derecede gerçek artışlar meydana gelmesini önleyici etkilerde bulunduğu görülmektedir. Yüksek taban fiyatları uygulamasının ihracatı zorlaştırması ve bu durumdan rakip ülkelerin yararlanmalarından, üreticilerin gelir düzeylerinin yeteri kadar yükselmesini de gerçekleştirememesinden, izlenen fiyat politikasının başarılı olamadığı anlaşılmaktadır.

4.3 — Yaş Çay Yaprağı Fiyatları

Çayda destekleme fiyat politikası başlangıçta, çay üretimini hızla artırmak ve Doğu Karadeniz bölgesi halkına iş sahaları açarak gelir düzeylerini yükseltmek amacı ile izlenilmiş, bu amaç gerçekleştirildikten ve üretilen yaş çay yaprağı çok büyük miktarlara ulaştıktan sonra da destekleme faaliyetlerine politik baskılar nedeniyle devam edilmiştir.

(1) Tütün üretiminin yavaş olarak nitelendirilen meyilli arazilerden, kaliteli tütün üretimine elverişli olmayan taban arazilere kayması dikkati çekmektedir.

Yaş çay yaprağı fiyatları 1971 yılına kadar, Rize ilinde her yıl toplanmakta olan Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, Mahalli Ziraat ve Ticaret Odaları temsilcileri tarafından oluşturulan bir heyetce tesbit edilmiştir. Bakanlık ve mahalli kuruluşların temsilcileri arasında fiyatlar tesbit edilirken sürekli olarak anlaşmazlıklar çıkmış, mahalli kuruluşlar, kararlaştırılan fiyatlar yeterli düzeylerde olsa da itirazlarda bulunmuşlardır. Komisyonda konuşulanların bölge halkına kasıtlı veya kasıtsız olarak iletilmesi, bakanlık temsilcilerini zor durumlara düşürmüştür.

Fiyat tesbitlerinde Rize Çay Araştırma Enstitüsünce hazırlanan maliyet tabloları esas olarak alınmış ise de, daha önceden ilgili bakanlıklarca istenilen fiyatlara ulaşılabilmesi için sözkonusu maliyetlerin değiştirildiği görülmüştür. Maliyetlerdeki bu ayarlamalardan sonra, bunların üzerine normal kâr payları ilave edilerek, fiyatların bakanlıklarca istenilen düzeylerde olmaları sağlanmıştır. Diğer bir ifade ile yaş çay yaprağı maliyetleri, tesbiti düşünülen fiyatlara göre ayarlanmıştır. Maliyetlere normal bir kâr payının ilavesi suretiyle bulunan değer daima daha üstünde bir fiyat tesbiti istenildiğinden, fiyatları yüksek tutabilmek amacıyla maliyetlerin genellikle şişirildiği, son yıllarda maliyetleri yüksek göstermek ihtiyacının azaldığı Tablo 3 de görülmektedir.

Tablo 3
Yaş Çay Yaprak Maliyetleri

Yıllar	Araştırma Enstitüsünce tesbit edilen Maliyetler	Fiyatı tesbit eden Komisyonca kabul edilen Maliyetler
	(Kg./Kırş.)	(Kg./Kırş.)
1966	233	278
1967	—	269
1968	280	301
1969	294	300
1970	300	309

Kaynak : Rize Çay Araştırma Enstitüsü

1971 yılından itibaren bu uygulamadan vazgeçilmiş, yaş yaprak alım fiyatlarının, Gümrük ve Tekel Bakanlığı ile Tarım Bakanlığının teklifleri esas alınarak en geç 1 nisan tarihine kadar Bakanlar Kurulunca tesbit edileceği ve bir baş fiyat esas olmak üzere aylar itibariyle değişik fiyatlar uygulanacağı kabul edilmiştir.

1973 den sonra çayın desteklenmesi, ekim alanlarının kontrolü, eğitici ve teknik hizmetlerin yürütülmesi, alım ve satımı Tekel Genel Müdürlüğünden alınarak 1497 sayılı kanunla kurulan Çay Kurumu'na bırakılmıştır. Yaş yaprak alım fiyatlarının tesbiti yetkisi de yine aynı kuruluşun yönetim kuruluna verilmiştir.

Günümüze kadar olan uygulamalardan, yaş çay yaprağı alım fiyatlarını iktisadi değilde politik faktörlerin belirlediği anlaşılmaktadır.

Tablo 4
Yaş Çay Yaprağı Alım Fiyatlarında ve Toptan Eşya Fiyatları
İndeksinde Meydana Gelen Değişmeler (1963 : 100)

Yıllar	Cari Fiyat	İndeks	Gerçek Fiyat	İndeks	Toptan Eşya Fiyatları İndeksi
1963	300	100	300	100	100
1967	350	117	296	99	123
1971	400	133	237	79	169
1975	750	250	219	73	343
1976	850	283	215	72	396

Kaynak : Çay Kurumu

Cari fiyatlarında yıllar itibariyle dalgalanmalar görülmeyen çayın gerçek fiyatlarının büyük ölçüde azaldığı dikkati çekmektedir. Ancak, diğer ürün fiyatlarına nazaran çay yaprağı cari alım fiyatlarındaki yavaş artışın ve gerçek fiyatının ise önemli miktarda azalışının aldatıcı olduğu da unutulmamalıdır. Önceleri sadece 2,5 yaprağı, yani, gerçek ürün niteliğindeki yaprakları toplayan üretici, daha sonraları 3. ve 4. kart yaprakları da toplamaya başlamıştır.¹ Kaba toplama olarak nitelendirilen bu tür toplamanın yaprak ağırlığına etkisinin % 50 civarında olduğu gözönünde bulundurulursa, üreticinin ürün niteliğindeki yarım kilo çay yaprağı karşılığında bir kilo fiyatı aldığı anlaşılır.

Yaş çay yaprağı fiyatlarının yıllar itibariyle dalgalanmalara uğramamasının nedeni olarak, üretimin dış değişkenlerin etkisiyle pek dalgalanmaması ve fiyatların dış talebe göre belirlenmemesi gösterilebilir.

2. Beş Yıllık Kalkınma Planında çayın kalitesine ve aylara göre farklı fiyatlar uygulanacağını belirtilmesine ve uzun süredir kart

(1) İklim şartlarının daha elverişli olduğu yerlerde ve meyilli arazilerde 3. ve 3,5. yaprakların da ürün niteliğinde olduğu bilinmektedir.

yaprakların alınmayacağına bildirilmesine rağmen, bu hususlar uygulamaya konulmamış ve dolayısıyla da kaliteli çay üretimine geçilememiştir.²

4.4 — Pamukta Müdahale Fiyatları

Pamukta destekleme alımları Tarış, Çukobirlik ve Antbirlik tarafından yürütülmektedir. Bazı yıllar, kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere Sümerbank da alıcı olarak piyasaya katılmaktadır.

Uzun yıllar çok az miktarlarda artırılan pamuk fiyatlarının 1970 yılından itibaren hızla yükseltildiği ve gerçek pamuk fiyatlarında da son yıllarda önemli artışlar meydana geldiği Tablo 5 de görülmektedir.

Tablo 5
Kütlü Pamuk Fiyatlarında ve Toptan Eşya Fiyatları İndeksinde
Meydana Gelen Değişmeler (1963 : 100)

Yıllar	Cari Fiyat	İndeks	Gerçek Fiyat	İndeks	Toptan Eşya Fiyatları İndeksi
1963	200 ^x	100	200	100	100
1967	218	109	177	88	123
1971	312	156	185	92	169
1975	800	400	233	118	343
1976	1025	512	260	130	396

Kaynak : DİE aylık istatistik bültenleri ve Merkez Bankası yıllık raporları

x) Pamukta destekleme alımlarına 1966 yılında başlanıldığından bu fiyat piyasa fiyatıdır.

4.5 — Buğdayda Müdahale Fiyatları

1931 yılında buğday fiyatlarının 2,5 - 3 kuruşa düşmesi karşısında piyasaya müdahale ihtiyacı duyulmuş ve Ziraat Bankasına 1932 de çıkarılan 2056 sayılı kanunla alımda bulunma, 1933 tarih 2303 sayılı kanunla ise depolama tesisleri yapma görevi verilmiştir. Piyasaya yapılan müdahaleler olumlu neticeler verince, 1938 yılında çıkarı-

(2) Değişik aylara farklı fiyatlar uygulanması suretiyle, toplam üretimin % 40'ından daha fazlasının alındığı mayıs ayındaki birikimin önlenilmesini bir ölçüde gerçekleştirebilecek olan belirli zamanlardaki budamalar teşvik edilmiş oluncaktır.

lan 3491 sayılı kanunla T.M.O. kurulmuş, hububat fiyatlarının tesbiti bu kuruluşa bırakılmıştır.¹

Ele alınan dönem içinde gittikçe azalan gerçek buğday fiyatlarında son yıllarda az da olsa artış yönünde bir kıpırdanma olduğu, buğday cari fiyatlarının toptan eşya fiyatlarından daha az arttığı Tablo 6 da görülmektedir.

Tablo 6
Buğday Fiyatlarında ve Toptan Eşya Fiyatları İndeksinde
Meydana Gelen Değişmeler (1963 : 100)

Yıllar	Cari Fiyat	İndeks	Gerçek Fiyat	İndeks	Toptan Eşya Fiyatları İndeksi
1963	73	100	73	100	100
1967	78	107	63	87	123
1971	100	137	59	81	169
1975	240	329	73	100	343
1976	275	376	69	94	396

Kaynak : T.M.O. kayıtları

Yukarıda sıralanan ürünler dışında arpa, çavdar, yulaf, mısır, pirinç, çeltik, fasulye, nohut ve mercimek garanti fiyatları üzerinden satın alınmakta, kuru üzüm, kuru incir, zeytin yağı, ay çiçeği, antep fıstığı, şeker pancarı ve afyon ise destekleme alımları kapsamına dahil edilmiş bulunmaktadır.

Bu çalışmada tarım ürünleri fiyatları üzerinde genel olarak durulduktan sonra, başlıca tarım ürünlerinin fiyatları ayrı ayrı ele alınmış, ancak, geniş bir incelemeyi gerektiği için fiyatlara yapılan müdahalelerin etkilerinin incelenmesine girililmemiştir.

(1) T.M.O., hububat üretici ve tüketicilerini korumak amacını gerçekleştirebilmek için piyasayı düzenleyici müdahalelerde bulunmaktadır. Afyon ve benzeri uyuşturucu maddelerin alım ve satımı da aynı kuruluşun faaliyetleri arasında yer alır.